

ІНСТИТУТ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

01001, м. Київ, вул. Михайла Грушевського, 4,
тел.: (+38044) 279-1885
e-mail: ukrmov@gmail.com

INSTITUTE
OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

4, Mykhaila Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine,
tel.: (+38044) 279-1885
e-mail: ukrmov@gmail.com

№ 307/ 309«17» вересня 2024 р.

Людмилі ЗАЦЕПНІЙ

Шановна п. Людмилі!

На виконання доручення керівництва НАН України відповідаємо на Ваш лист-запит від 16 вересня 2024 року (вх. № 239) щодо етимології слова «цивільний».

Етимологію слова «цивільний» подано в «Етимологічному словникові української мови» (див.: Етимологічний словник української мови: у 7 т. – Т. 6: У–Я / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, Г. П. Півторак, В. Г. Склярєнко, О. Б. Ткаченко. Укладачі: Г. П. Півторак, О. Д. Пономарів, І. А. Стоянов, О. Б. Ткаченко, А. М. Шамота. НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К.: Наукова думка, 2012. С. 244 (http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21COLORTERMS=0&S21STR=0009523).

· Копію сторінки додаємо.

З повагою –
заступник директора
з наукової роботи

Ніна ГОРГОЛЮК

спорідненим з *κόπτω* «б'ю, рубаю», *σκάπτω* «копаю», лит. *karíti* «рубати, колоти», *karlūs* «сокира; мотика», лтс. *karlis* «мотика», стсл. **копати**, укр. *копати*. — Шелудько 53; Richhardt 40; Фасмер IV 305; SW I 257; Brückner 56; Holub—Lyer 112; Machek ESJC 85; Holub—Kop. 85; Младенов 250; Bern. I 128; Mikl. EW 27; Klein 287; Uhlenbeck AfSIPh 15, 484; Mikkola Berühr. 175; Walde—Hofm. I 201; Boisacq 449. — Див. ще **копати**¹.

цивілізація «рівень суспільного розвитку, матеріальної та духовної культури; культура, прогрес, освіта», *цивілізатор*, *цивілізований*, *цивілізувати*; — р. болг. *цивилизация*, бр. *цивилизация*, п. *cywilizacja*, ч. *civilizace*, слц. *civilizácia*, вл. нл. *ciwilizacija*, м. *цивилизация*, схв. *цивилизация*, слн. *civilizacija*; — запозичення із західноєвропейських мов; англ. *civilization*, н. *Zivilisation* «тс.» походять від фр. *civilisation* «тс.», утвореного від *civiliser* «освічувати, цивілізувати», пов'язаного з *civil* «цивільний, громадянський», яке зводиться до лат. *civilis* «цивільний; державний; чемний», *civis* «громадянин». — SIC² 918; Черных II 368—369; Kopaliński 192; Holub—Kop. 86; Holub—Lyer 114; Fremdwörterbuch 684; Dauzat 179. — Див. ще **цивільний**.

цивільний «невійськовий, громадянський»; — р. (заст.) *цивильный*, бр. *цивильны*, п. *cywilny*, ч. *civilní*, слц. *civil*, *civilný*, вл. *ciwilny*, болг. *цивилен*, м. *цивилен*, схв. *цивилнй*, слн. *civilen*; — запозичення з латинської мови; лат. *civilis* «громадянський; державний; чемний» походить від *civis* «громадянин; підданець», що зводиться до іє. **kei-* «лежати», з яким пов'язані також гр. *κειμαι* «лежу», *κοίτη* «ложе, постіль; гніздо», *κώμη* «село, селище», гот. *haims* «село», дангл. *hām* «будинок, житло», лит. *šeimà*, лтс. *saime*, прус. *seimins* «тс.», стсл. *сѣмна* «родина; челядь», укр. *сім'я*. — SIC² 918; Акуленко 136; Kopaliński 192; Holub—Lyer 114; РЧДБЕ 828; Walde—Hofm. I 224—225; Klein 293—294; Walde—Pok. I 358—359. — Пор. **сім'я**².

цигайський (про породу тонкорунних овець); — р. *цигайский*, бр. *цыгайски* «тс.»; — запозичення зі східно-романських мов, оформлене за зразком прикметників на *-ський*; рум. молд. *țigaie* «тонкорунна вівця» зводиться до н. *Ziege* «коза». — Див. ще **цегя**.

циган¹ «представник народності індійського походження СУМ; [коваль; учасник весільного обряду]», [циганенко], [цигане] Нед, *циганеня*, [циганін] ВеУг, [циганіха] «циганова дружина», [циганія] «цигани», *циганка*, [циганка] «чорна коза» ВеНЗн, *циганство*, *циганча*, *циганчук*, [циганщина] «весільний обряд, у якому переодягнені гості ходять по хатах, танцюють та "випрошують" різні речі», *циганя*, *циганкуватий*, [цигануватий], *циганити* «випрошувати», *перециганити* «видурити» Куз; — р. бр. *цыган*, др. (мн.) *цыгане*, п. *Cygan*, ч. *Sikán*, слц. *Sigán*, вл. *Cygan*, нл. *cygan*, каш. [cigón], болг. *циганин*, м. *Циганин*, схв. *Циганин*, *Ціга*, *Ціго*, слн. *sigán*, стсл. *циганингъ*; — запозичення з грецької мови; сгр. *Τσιγγανος* (> нгр. *Τσιγγάνος*) виникло з *Ἀτσιγγανος* «тс.», етимологія якого не зовсім ясна; пов'язується з сгр. *ἄσιγγανος* «представник візантійської єретичної секти» (оскільки цигани прийшли до Європи через Візантію), утвореним, мабуть, за допомогою префікса *ἀ-* «не» від гр. *σιγγανω* «доторкуюся», спорідненого з лат. *tingō* «торкаюся, пещу; утворюю, ліплю», гр. *τείχος* «мур», *τοιχος* «стіна», дінд. *dēhmi* «обмазує, замазує», лит. *dūžti* «бити, шмагати», псл. *děža*, укр. *діжа*. — Акуленко 132; Фасмер IV 305, ГСЭ 223; Преобр. II, вып. последний 49—50; SW I 358; Brückner 69; Machek ESJC 85—86; Holub—Lyer 113; Bezlaj ESSJ I 63; Skok I 261; Mikl. EW 29, 414, TEI I 277; Frisk I 674—675; Walde—Hofm. I 501—502. — Див. ще **а-**, **діжа**.

[**циган**²] (орн.) «польовий горобець, *Passer montanus* L.» Нед, [циганчук] «тс.» Нед, Куз, [циганка] «чайка звичайна, *Vanellus vanellus* L. ВеНЗн; *сіра чубата гуска* Л»; — назви утворено лек-